

NOTE PE MARGINEA NATURII ADJECTIVULUI DIN PERSPECTIVA RELAȚIEI CU SUBSTANTIVUL, VERBUL ȘI ADVERBUL

Valerica SPORIȘ

Abstract

On se propose d'analyser la nature de l'adjectif dans la langue roumaine. Conformément aux critères logico-sémantiques et grammaticaux, mais aussi aux rapports de l'adjectif avec le nom, le verbe ou l'adverbe, nous essayons de mettre en relief les aspects suivants :

1. la nature spécifiquement adjectivale ;
2. la nature nominale de l'adjectif ;
3. la nature verbale de l'adjectif ;
4. la nature adjectivale du participe ;
5. la nature adjectivale de l'adverbe,

des aspects soutenus par les arguments sémantiques, morphologiques et syntaxiques .

Urmărind criteriile: *logico-semantic*, *morfologic* și *sintactic*, precum și relația adjectivului cu substantivul, verbul și adverbul, vom demonstra natura clasei adjectivului, având ca punct de plecare articolul Gabrielei Pană Dindelegan: *Specificul gramatical și logico-semantic al clasei adjectivului. Relația lui cu substantivul, verbul și adverbul*¹.

I. Prezintă, pentru început, **natura specific adjectivală**, susținută de *considerente semantice și gramaticale*:

a. Atribuirea unor însușiri (calitative, cantitative, generale sau particulare, reale sau imaginare) obiectelor, denumite morfologic prin substantive, în procesul de *epiteză*²:

- *adecvată*:

- *proprie / ornantă* (atribuirea unor însușiri firești obiectului): *zăpadă albă, copil inteligent*;

- *externă / individualizatoare* (atribuirea însușirii prin transfer de la o clasă de obiecte la altă clasă de obiecte): *lacul somnoros, florile sfioase*;

- *neadecvată*:

- *improprie* (incompatibilitate semantică între obiect și însușire): *cer verde, omăt trandafiriu*;

- *internă / pleonastică / tautologică* (atribuirea aceleiași însușiri obiectului care o exprimă întocmai): *om uman*.

Menționăm că termenul *epiteză* trebuie înțeles aici în accepțiunea de *adăugare*, nu ca *paragogă*.

b. „Nedeterminarea” (calitatea adjectivului de *predicats vag / nedeterminat*):

- asocierea obligatorie a adjectivului cu un substantiv: *fată înaltă*;

- dezambiguizarea contextuală a adjectivului prin substantiv: *fată înaltă / școală înaltă / voce înaltă / notă înaltă / frunte înaltă / înaltă tensiune* etc.

c. „Linearitatea” / „gradarea” (calitatea adjectivului de *predicats linear / gradabil*):

- utilizarea adjectivului în construcții comparativ-graduale: *mai (puțin) înalt, cel mai (puțin) înalt, foarte înalt* etc.

II. Având în vedere relația de subordonare a adjectivului față de substantiv, vom prezenta **natura nominală a adjectivului**, susținută de considerente morfologice (flexionare), sintactice (funcționale) și semantice.

1. *Considerente morfologice:*

a. Capacitatea adjectivului de a se declina – exprimarea categoriilor gramaticale specifice substantivului (gen, număr, caz) prin mărci formale identice la substantiv și adjectiv (morfeme dependente: desinențe, alternanțe fonetice): *fată înaltă / fete înalte / unei (unor) fete înalte / iubită fată!*. Marcarea este, în mare parte, dublă, *atomistică*.

Manifestând o relație de dependență față de substantiv, adjectivul se supune, prin acord, regulilor de declinare a regentului său, prezentând flexiune sintetică, analitică sau mixtă. Legătura de dependență unilaterală este, deci, marcată prin redundanța indicilor gramaticali care realizează acordul, vorbindu-se în această situație despre un „mimetism morfologic”⁴.

b. Remarcarea unor omonimii cazuale în flexiunea substantivului și a adjectivului:

- masculin:

- N-Ac, sing.: *pom Ø înalt Ø* = G-D, sing.: *(unui) pom Ø înalt Ø*,

- N-Ac, pl.: *pomi înalți* = G-D, pl.: *(unor) pomi înalți*;

- feminin:

- N-Ac, sing.: *fată frumoasă* = V, sing.: *fată frumoasă!*;

- N-Ac, pl.: *fete frumoase* = G-D, sing.: *(unei) fete frumoase* = G-D, pl.: *(unor) fete frumoase* = V, pl.: *fete frumoase!*

Identificarea corectă a cazurilor în situația existenței unor omonimii de acest tip se realizează prin stabilirea vecinătăților și a funcțiilor sintactice, uneori și prin intonație sau grafie: *O prietenă dragă m-a vizitat aseară.* (N) / *Am o prietenă dragă.* (Ac) / *Prietenă dragă, hai să facem o pauză!* (V).

c. Articulația adjectivului, în antepunere, cu morfem de „determinare minimală” / articol hotărât enclitic, asemenea substantivului articulat, în aceeași poziție: *pomul înalt / înaltul pomr, fata înaltă / înalta fată*. „Determinarea minimală” este exprimată o singură dată.

d. Capacitatea adjectivului de a primi un clitic pronominal doar formal, deoarece din punct de vedere gramatical și semantic acesta aparține substantivului: *trista-mi existență*.

e. Posibilitatea realizării conversiunii:

Prin transpoziție lexico-gramaticală, substantivul și adjectivul își pot împrumuta cu ușurință caracteristicile morfologice și sintactice: „numai *albastrul* călătorește. / Iată până unde poate ajunge / *albastrul* treaz” (Nichita Stănescu, *A treia elegie*); „Porumbii *prooroci* își scaldă / aripile înnegrite de funingine / în ploile de sus.” (Lucian Blaga, *Semne*); „Sacii cu pâine, sudoare, țigări / și tăcerea complice și *târță*.” (Mircea Dinescu, *Dodeskaden*).

2. *Considerente sintactice:*

a. Prezența adjectivului alături de substantivul-regent în structura grupului nominal (GN), existent ca „un ansamblu informațional coerent”⁵: *pom înalt, fată înaltă*.

Organizarea internă a GN presupune o anumită selecție a componentelor, o compatibilitate semantică, morfologică și sintactică a termenilor.

b. Posibilitatea adjectivului, asemenea substantivului, de a fi generator de grup sintactic (GAdj), implicând deseori o diferențiere semantică: *om vrednic (~ harnic) / vrednic de ... (demn de...)*.

c. Ocuparea unor poziții sintactice comune:

- nume predicativ: *Ea este o fată înaltă. / Ea este înaltă.*;

- element predicativ suplimentar: *O știu fată înaltă. / O știu înaltă.*

d. Existența unor structuri sintactice sinonimice:

- a fi + adjectiv: *Fata este înaltă de 1,80 m.* ~ a avea + substantiv derivat din adjectiv: *Fata are înălțimea de 1,80 m.*

3. Considerente semantice:

a. Deși articolul hotărât enclitic intră în structura variabilă a adjectivului, în construcții cu topică inversă (când adjectivul precedă substantivul), acesta rămâne „semn al determinării substantivului (sau a sintagmei nominale în ansamblu)”⁶. În sintagme, de tipul: *frumosul copil*, *frumoasa copilă*, articolul hotărât are „ca suport fonetic adjectivul, dar ca suport semantic, substantivul (...)”⁷, deoarece individualizarea privește obiectul-substantiv, nu însușirea exprimată de determinantul adjectival.

b. Prezența aceluiași sufixe diminutive și augmentative la substantiv și adjectiv: *băiețel* / *mărunțel*, *fățuță* / *înaltuță*, *băiețoi* / *greoi*, *măsoaie* / *greoaie*.

Similitudinile de ordin morfologic (flexionar) au permis includerea adjectivului, alături de substantiv, în clasa flexiunii nominale. Specificul semantic (majoritatea adjectivelor exprimă calități, în timp ce majoritatea substantivelor desemnează obiecte) și comportamentul discursiv (în enunț, adjectivul trebuie raportat la substantivul-obiect) deosebesc adjectivul de substantiv.

III. Dacă în cazul naturii nominale a adjectivului predomină perspectiva morfologică, **natura verbală a adjectivului** se sprijină mai mult pe considerente sintactice.

1. Considerente sintactice:

a. Posibilitatea adjectivului, asemenea verbului, de a fi generator de grup sintactic (GAdj), asociindu-și adjuncții: *folosește oamenilor* / **foliositor** *oamenilor*.

Adjectivele de proveniență verbală (în cea mai mare parte, participială) prezintă o capacitate mărită de a primi adjuncții: *depinde de medicamente* / **dependent** *de medicamente*.

b. Remarcarea sinonimiei sintactice:

- impunerea unor restricții de ordin formal complementului: *a biruit la Călugăreni* / *biruitor la Călugăreni*; *a se asemana cuiva* / *asemănător cuiva*;

- posibilitatea de a primi complemente propoziționale prin utilizarea aceluiași tip de conective: *poate să reușească* / *capabilă să reușească*;

- prezența aceluiași tip de determinanți – verbe la moduri nepersonale: *dorește a studia* / *dornic (de) a studia*.

c. Ocurența în construcții reciproce: *se dedică unii altora* / *devotați unii altora*.

d. Pasivizarea participiilor: *vila a fost construită de ...* / *vila construită de ...*

e. Capacitatea de a primi determinanți spațio-temporali: *nu se vindecă nicicând* / *nicicând vindecabil*.

f. Acceptarea modalizării: *se mulțumește pe deplin* / *mulțumită pe deplin*.

g. Capacitatea de a apărea în enunț ca element de „tematizare forte”: *De observat, am observat multe.* / **De atent**, *am fost atent ...*

2. Considerente morfologice:

a. Existența subclasei adjectivelor de proveniență verbală:

- adjective participiale: „(...) era *tulburată, încurcată, alarmată, moleșită*, fără voință.” (Garabet Ibrăileanu, *Adela*);

- adjective gerunziale: „Mi-am lungit privirea lungă, / foarte ruptă, *sângerândă*, / foarte neagră, pururi blândă, / *ocolindă și plângândă*. / Dreaptă, totuși *tremurândă*...” (Nichita Stănescu, *Măiastră*).

Faptul că modurile nepersonale sunt lipsite de categoria persoanei permite transformarea facilă a verbelor de acest tip în alte părți de vorbire. De cele mai multe ori, adjectivul propriu-zis are sens static, în timp ce gerunziul acordat valorifică sensul verbal dinamic și durativ pe care îl are la origine, iar participiul adjectival păstrează o fărâșă din sensul dinamic, procesual al participiului verbal.

b. Prezența indicilor de negație: *nu este cinstită* / *nu (prea) cinstită*.

IV. Natura adjectivală a participiului este mai relevantă și mai consistentă decât **natura participială a adjectivului**, și acest fapt se demonstrează prin considerente de ordin gramatical.

1. *Considerente morfologice:*

a. Acordul adjectivului participial (gen, număr și caz) cu regentul nominal: *țevile ruginite*.

b. Exprimarea comparației și a intensității: *mai (puțin) ruginite, foarte ruginite* etc.

c. Posibilitatea derivării cu prefix de negație, asemenea adjectivului prototipic: *neruginit*.

d. Realizarea transferului lexico-gramatical:

- adverbializarea participiilor, realizată prin intermediul naturii adjectivale: „Și *uscat* foșni mătasa de podele, între glastre” (Mihai Eminescu, *Scrisoarea IV*);

- substantiv(iz)area participiilor: „Tot *pățitu*-i priceput.” (proverb); *Rănitul* a sosit tardiv la spital.

Prin articulare, forma participială se transformă în substantiv, trecând prin faza adjectivală. Este exprimată, astfel, nu acțiunea, ci starea rezultată în urma acțiunii.

2. *Considerente sintactice:*

a. Ocuparea unor poziții sintactice proprii adjectivului:

- atribut adjectival: *A întâlnit-o pe femeia iubită*;

- nume predicativ: *Plimbarea este plăcută*;

- element predicativ suplimentar: *O simt plăcută*.

V. Deoarece adverbul se aseamănă cu adjectivul (adjectivul prezintă „note”⁸ ale noțiunii, adverbul exprimă „note ale notelor”⁹), vom semnală **natura adjectivală a adverbului**, susținută de considerente gramaticale și semantice.

1. *Considerente gramaticale:*

a. Exprimarea comparației și a intensității (categorii gramaticale specifice adjectivului, caracterizându-se atât prin formă, cât și prin conținut): *băiat mai frumos / scrie mai frumos*.

b. Posibilitatea derivării cu prefix de negație, asemenea adjectivului prototipic: *răspuns incorect / răspunde incorect*.

c. Realizarea conversiunii:

- adverbializarea adjectivului: „Ningea *bogat*, și *trist* ningea; era târziu / (...) / Iar la clavier o brună despletită / Cânta (...) / Și *trist* cânta, gemând între făclii.” (George Bacovia, *Marș funebru*).

Unele adjective, de tipul: *strașnic, admirabil, extraordinar, uimitor, putred, ucigător, nemărginit, grozav, cumplit, amarnic* etc. devin adverbe-morfeme semidependente de redare a *superlativului hiperbolic*: „Las` să mă uit în ochii-ți *ucigător de dulci*. (...)” (Mihai Eminescu, *Strigoii*).

2. *Considerente semantice:*

a. Omonimie formală și asemănare de conținut (evaluativ) – există cuvinte care pot fi fie adjective (calificative), fie adverbe (de mod), deoarece pot exprima caracteristica obiectului, dar și a acțiunii: *greu, domol, corect, urât, tainic* etc.

* * *

Faptele lingvistice prezentate au vizat subsistemele structurii gramaticale: morfologic și sintactic, dar și dimensiunea semantică, deoarece, generalizând, *cuvântul* reprezintă o unitate lexical-semantică, morfologică și sintactică, în același timp.

NOTE:

¹ Gabriela Pană Dindelegan, *Specificul gramatical și logico-semantic al clasei adjectivului. Relația lui cu substantivul, verbul și adverbul*, în *Studii și cercetări lingvistice*, XLII, nr.1-2, București, 1991, p. 3-18.

² Ștefan Găitănanu, *Gramatica actuală a limbii române. Morfologia*, [Pitești], Editura Tempora, 1998, p. 78-79; Mihaela Găitănanu, *Adjectivul în limba română*, Pitești, Editura Universității, 2002, p. 6-7.

³ Conceptul de *predicat* apare aici (pct. **I. b, c**) în accepția logico-semantică, nu sintactică.

⁴ Mihaela Găitănanu, *op. cit.*, p. 77.

⁵ *Gramatica limbii române, I*, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 33.

⁶ Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române*, Iași, Editura Polirom, 1997, p. 81.

⁷ Gabriela Pană Dindelegan, *Elemente de gramatică. Dificultăți, controverse, noi interpretări*, București, Editura Humanitas Educational, 2003, p. 32.

⁸ D. D. Drașoveanu, *Teze și antiteze în sintaxa limbii române*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 1997, p. 22.

⁹ Dumitru Nica, *Teoria părților de vorbire. Cu aplicații la adverb*, Iași, Editura Junimea, 1988, p. 85, 163 (cf. G. Ivănescu).